

ИЗОБИЉЕ КЊИЖЕВНОГ ЕРОТИЗМА

(Петров, Александар. *Еројшика и књижевности (српска и свејска): крај XIX – почетак XXI века*. Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 2021)

Последња књига Александра Петрова, *Еројшика и књижевности* – развијена из предавања за курс *Еројшика и жанр*, који је аутор водио на докторским академским студијама на Филолошком факултету Универзитета у Београду – представља резултат дугогодишњег истраживања и промишљања о феномену еротског у књижевним делима домаће и светске књижевности. Тумачећи еротско у књижевним текстовима, Петров се поред књижевнонаучног приступа позива и на релевантна (домаћа и светска) еротолошка и културолошка проучавања. Монографија, притом, не доноси само историју еротичке књижевности или еротологије, већ доприноси интерпретацији и вредновању конкретних књижевних дела, уз указивање на богатство, сложеност и многоликост књижевног еротизма.

Књига се састоји из тридесет и једног поглавља – прва два су општа, док су остала жанровски класификована: (1) еротика и драма, (2) еротика и проза (приповетка, роман, дневник и писмо), (3) еротика и поезија. Свако поглавље у оквиру свог жанра посвећено је конкретном делу српске или светске књижевности. Књижевни текстови који су предмет истраживања настајали су у распону од краја XIX до почетка XXI века и указују на сложеност ероса у литерарним делима, уз незаобилазно обухватање културолошких, идеолошких, психолошких, па и духовних аспеката ероса, што аутора доводи до закључка: „Прича о еротичи и књижевности у ствари је и прича о Еросу и људској судбини“ (Петров 2021: 406).

У првом поглављу, *Еројшика*, Александар Петров износи детаљан преглед најзначајнијих сексуалних и еротолошких проучавања – почев од текстова који истражују људску сексуалност са различитих аспеката почетком XX века (Фројд, Хејвлок Елис, Магнус Хиршфелд, Bishop), током и крајем XX века (К. Дин, М. Фуко, Ж. Батај, Ж. Лакан, Р. Барт, Д. де Ружмон, Џ. Елсом), па све до истраживања из XXI века, међу којима се посебно издвајају Михаил Епштејн, Стивен Гартон, Флор Шевалије. Пажња се потом усмерава на проучавање ероса у књижевности, уз истицање да се еротско у књижевном делу може испољавати на семантичкој равни (као тема или као мотив), може бити у вези са ликовима или са еротским догађајима, а може се проучавати и на језичком плану (звучи, ритам, синтакса, ортографија) тј. може се говорити о *ерографији* књижевног дела. Поред наведених проучавалаца, Петров упућује и на значајну студију Мајкла Перкинса, *Тајни документи: модерна еројска књижевности*, у којој се еротичка књижевност класификује у зависности од типа ероса (нападни, заводљиви или филозофски ерос). Међу српским еротолозима посебна пажња посвећена је радовима Милана Комненића и Ивана Чоловића, уз указивање на значајне доприносе еротолошком проучавању књижевности из пера Наде Поповић Перишић, Драгане Вукићевић, Тихомира Брајовића, Јелене Панић Мараш, а скреће се пажња и на низ имена младих ауторки и аутора, доктораната, који последњих година ступају у научне еротолошке кругове.

Друго поглавље, *Еројшика и жанр*, усмерено је на истраживање односа између еротике и књижевних жанрова. Овом приликом аутор се позива на Бахтинову теорију говорних жанрова, као и на проучавања Џона Елсома, која су везана за позориште. Указује се на шокантност и непосредност еротизма на сцени, као и на

рушење табуа грађанског брака који се одиграо у позоришту последње деценије XIX века. У складу са тим, Петров започиње тумачење књижевних дела светске и српске књижевности управо тумачењем еротичког у драми.

Следеће поглавље посвећено је драмским текстовима Ибзена (*Авејти*) и Стриндберга (*Госпођица Јулија*) у којима се тематизују криза брака, прељуба, губљење невиности, инцест и дубока повезаност ероса и танатоса. У еротолошким читањима наведених дела, Александар Петров се позива на књигу Денија де Ружмона, *Љубав и Зайаг*, која преко *Романа о Трисјану и Изолди* преиспитује теме љубавне страсти, прељубе и институције брака на западу. У Стриндберговој драми аутор тумачи и два сна (Јулијин и Жанов) са еротолошког становишта. Изражајни еротички елементи ових снова, преко мотива пењања и спуштања, доводе се у везу са српском народном еротичком песмом *Момак и гјевојка*.

Наредно поглавље бави се драмама Мориса Метерлинка (*Мона Вана*) и Оскара Вајлда (*Саломе*). Указује се на лик нове модерне жене која се открива себи и свету као еротско биће. Поводом Вајлдове драме, Петров указује и на жанровске разлике у инкорпорирању еротског у књижевни текст, па тако Вајлд (за разлику од нпр. писаца романа) не описује Саломин еротични плес са седам велова (осим што назначује његово извођење у дидаскалији), већ је еротична интерпетација препуштена глумцима и костимографима.

Наставља се са разматрањем односа између еротике и драме у следећем поглављу на примеру дела Борисава Станковића, Женеа и Сартра. Петров Станковићеву драму *Кошћана* тумачи у знаку кризе између брака и страсти, али истиче притом да Станковићева Коштана превазилази својом еротичном личношћу чак и Вајлдову Салому. Уз навођење пажљиво изабраних примера из драме, аутор указује на снагу Станковићевог ероса – његову чулну природу повезану са мирисним и тактилним сензацијама, звуком и плесом, као и на победу црног, деструктивног ероса, карасевдаха, који обузима ликове у драми. *Кошћану* Петров чита и у контексту Женеовог *Балкона* и Сартрове драме *Зайоченици Алијоне*, пре свега преко заједничких садистичких мотива (сцене бичевања у Женеовој драми и наредба да се Коштана казни бичевањем). Међутим, истиче Петров у закључку како су и Женеова и Сартрова драма, упркос сексуалним односима који се одвијају иза сцене, лишене еротизма у правом смислу те речи. Са Станковићем је потпуно супротно – иако нема отворених сексуалних односа, иако све остаје у имагинацији и алузијама, неоствареним жудњама, еротизам провејава на свакој страници његовог дела и издваја главну јунакињу драме као аутентичну еротску личност, јединствену у српској и светској књижевности.

Последње поглавље које се бави односом еротике и драме посвећено је Пинтеровој драми *Повраћај кући*. У еротолошком читању овог провокативног дела, Петров указује на пад породичних и брачних вредности и на разлику између секса и еротике, уз сагледавање политичких и идеолошких апсеката ероса.

Прво од поглавља која се баве разматрањем односа између еротике и прозе, посвећено је роману *Доријан Греј*. Поред доприноса у тумачењу еротике у Вајлдовом роману, ово поглавље успоставља нове термине значајне за развој српске еротологије. Термину Михаила Епштејна, *еројема* (еротски догађај, сусрет), Александар Петров додаје појмове (1) *еролик* (еротски лик попут Золине Нане или Вајлдовог Доријана Греја – ликови који својом еротичношћу, сензуалношћу, сексуалном неодрживошћу итд. утичу на сопствену (трагичну) судбину, као и на судбине других ликова у делу), (2) *еросижејна линија* (реализована фабула везана за еротску и еротско у тексту), (3) *еројермин* (еротолошки термин). На примеру Вајлдовог дела, аутор на крају поглавља закључује како није нужно да роман садржи еротеме како би се одредио као еротични роман, већ је подједнако значајно присуство еролика (ероликова) и еросижејне линије.

Наредно поглавље посвећено је Аполинеру и његовом роману *Les Onze Mille Verges*. Упркос богатим представама секса и обиљу порнографских елемената, Петров ипак истиче да је наведени роман дело еротичке (а не порнографске) књижевности и да оно има своју уметничку вредност заслужену богатством језичког израза, врхунским стилем, иронијом у приповедању. Према ставу Александра Петрова, Аполинер се овим романом више налази на трагу Раблеа и карневалског представљања секса него што се угледа на Маркиза де Сада, а оставља се отворена могућност и да је читав роман настао као пародија садистичке еротичке прозе.

Следеће поглавље *Еројшика и њиријовейка/роман* бави се делима Борисава Станковића. Тумачећи поједине примере из приповетке *Покојникова жена* (развијање руже као губљење невиности) и романа *Нечистија крв* (Софкино самозадовољавање, аутоеротизам, лезбејски елементи) Петров указује на изузетан значај тела и телесног у приповедачком поступку Боре Станковића, а јунакиње његових дела поставља у сам врх светске књижевности. Значајно је и упућивање на термин *ерозона* (еротски простор), која може бити део тела, али не само то – код Станковића еротизују се предмети, ствари, одећа, па и читаве просторије, баште, улице итд. Значајна пажња посвећена је и анализи Софкиног унутрашњег монолога у тренуцима сексуалних фантазирања.

Након Станковића, на ред долази поглавље које се бави *Уликсом*, што није одраз случајног распореда. Петров указује на значајне сличности између Станковића и Џојса у схватању еротике, сексуалности, као и у употреби унутрашњег монолога. Аутор детаљно сагледава одлике унутрашњих монолога главних јунака у *Уликсу*, које потом повезује са испољавањем еротских и сексуалних елемената (аутоеротика, мастурбација, прељуба, инструментализовани секс, разбијање табуа).

Разматрање односа између еротике и прозе обухвата и однос између еротике и дневника/романа. Кроз изабране примере из *Дневника о Чарнојевићу*, Петров издваја и дефинише одлике суматраистичког еротизма. У наредном поглављу наставља се са разматрањем еротике у делима Милоша Црњанског – у *Сеобама* и *Друјој књизи Сеоба*. Мотив звезде у плавом бескрајном кругу Петров повезује са еротским мотивима у српској традицији везаним за звезду Даницу; а госпожу Дафину тумачи у кључу уклете невесте. Посебна пажња посвећена је сцени описа оргазма жене Александра Витенбершког из *Друје књиге Сеоба*. Заједничка тачка обе књиге је сједињење еротског и метафизичког доживљаја, док се у другој књизи као изузетно значајан мотив издваја мотив мртве драге. Приликом тумачења еротског у роману Црњанског, Петров се посебно ослања на истраживања Славка Леовца, Новице Петковића, Николе Милошевића и Јелене Панић Мараш.

Наредно поглавље бави се еротиком у прозном стваралаштву Иве Андрића. Надовезујући се на своје претходне радове о Андрићу (књига *У њиријору њрозе*) и допуњајући их, Петров разматра специфичну везу између поетског и еротског у Андрићевом делу. Посебна пажња посвећена је приповеткама *Бајрон у Синири*, *Жена на камену*, *Јелена, жена које нема*, затим поетско-еротском опису Фатиминог доживљаја ноћи у роману *На Дрини њирија*, као и појединим сценама из *Травничке хронике*. Наведени примери сведоче о „поетизацији еротског“, „еротизовању и земаљског и космичког простора“ (Исто: 184). Овим светлим и свепрожимајућим еротским искуствима, Петров супроставља трагична искуства ероса у приповеткама *Аникина времена* и *Мара милосница*, при чему се посебно ослања на монографију Тихомира Брајовића (*Грозница и њодвиј, ољеди о еројској имајинацији у књижевном делу Иве Андрића*).

Наредна три поглавља посвећена су писцима светске књижевности и то редом: Д. Х. Лоренсу (роману *Љубавник леги Чейрли*), Ж. Батају (роману *Прича о оку*), Х. Милеру (роману *Ракова обрајница*). Поводом Лоренсовог романа, Петров посебно

издваја еротему фалуса, коју чита као „манифест модерног еротизма“ (Исто: 194); код Батаја тумаче се филозофски аспекти ероса, док у Милеровом роману до изражаја долазе различити аспекти еротичке слободе. Приликом тумачења наведених дела, Петров доследно користи и термине *ерофабула* (еротичка прича) и *еророман* (еротички роман), конституишући их на тај начин у речник српске еротологије.

Следи поглавље које се бави еротиком у роману *Мајстор и Маргарита*. Петров истиче да су у Булгаковљевом роману присутне две врсте еротизма – један који се тиче љубави и други који је готово порнографски, развратни. У вези са тим, указује се на разлику између термина сексуалност и еротизам: „Овај други термин не изражава само сексуалну жељу за спајањем с особом другог пола него и шири спектар емотивног и духовног живота, као што је осећање љубави, којој понекад и не тежи сексуални однос“ (Исто: 212). Петров указује и на значајну улогу хумора, ироније и пародије у ублажавању порнографских елемената. Посебно значајно запажање односи се и на чињеницу да љубавна страст између мајстора и Маргарите тежи сједињењу бића не само у сексуалном односу, већ и у смрти, што је неретко једна од значајних обележја еротичке књижевности.

Следећа два поглавља посвећена су ауторкама Анаис Нин (роман *Делџа Венера*) и Полини Реаж (роман *Историја О* или *Прича о О*). Пратећи Перкинсонову класификацију еротизма (филозофски, заводљиви и нападни еротизам) роман Анаис Нин, Петров сврстава у заводљиви еротизам, док роман Полине Реаж наводи као пример нападног еротизма. Поводом ових књига указује се и на специфичности женске сексуалности, а издвајају се и Петровљева запажања у погледу приповедног ритма еротичке књижевности – дугим реченицама изнесе се емотивна стања, кратким чињеницама, а њихова смена даје специфичан ритам еротичкој прози.

Наредно поглавље сагледава еротику у култном роману Владимира Набокова, *Лолити*. Посебна пажња посвећена је аутопоетичким исказима писца романа, који се појављују у предговору и поговору, а значајне су и његове напомене о табуу и порнографској књижевности. Тема разврата, педофилије, црначко-белачког брака, атеизма – само су неки од табуа о којима Набоков проговара у свом сложеном роману. Поред тога, Петров сагледава и интертекстуалне везе овог романа са руском и енглеском/америчком књижевном традицијом.

У следећем поглављу Петров се бави еротичком прозом Миодрага Булатовића у роману *Херој на мајарцу*. Указује се на интертекстуалне везе са Сервантесовим *Дон Кихотом*, али и Раблеовим романом *Гарјанџуа и Панџаџуел*. Овом приликом Петров објашњава и појам *еројичка тројеска*, која је код Булатовића заснована на *еројичкој хиперболи* и често повезана са политичком гротеском (перформанс порођаја који изводи Далматинка пред официрима). На овај начин указује се на идеолошке аспекте еротике и везу између секса, политике и моћи.

Насупрот овим темама, у наредном поглављу поводом романа *Љубавник* Маргарит Дирас указује се на лепоту и поетичност израза у еротичком приповедању, док се следеће поглавље бави популарним романом *Пегесей нијанси Греја*, ауторке Ерике Мичел. Петров указује на повезаност овог романа са *Сликом Доријана Греја*, која се огледа у наслову, као и у садистичким цртама главног јунака.

О односу између еротике и приповетке Петров је писао поводом приповедака Итала Калвина, сакупљених у књигу *Теџкоће љубави*, у којој се разматра присуство и улога ироније у љубави и еротизи. Из монографије није искључен ни епистоларни жанр, а однос између еротике и писма разматра се код Џојса (*Писма Нори*), уз осврт на статус писма и дописивања (па и функције еротског у том дописивању) у савременој свакодневној комуникацији условљеној развојем технологије (смс поруке, мејлови).

Последњи део књиге посвећен је разматрању односа између еротике и поезије. У поглављу *Еројика и њезија*, сажет преглед еротске поезије од краја XIX века

Петров започиње руском поезијом и посебну пажњу посвећује антологији *Љубавна лирика руских ђесника*. Кроз примере из песама Ивана Буњина, Константина Балмонта, Ивана Баркова, Валерија Брјусова и других, истиче се да је руска симболичка поезија била у знаку обожавања Ероса, у поезији и у животу, а указује се и на значајну улогу ероса у авангардној руској поезији (Мајаковски, Марина Цветајева, Ана Ахматова). Након руске, Петров прелази на америчку поезију и упућује на прегледну студију Џојс Нојер (*Инићимни делови: еротичка женска поезија*), издвајајући посебно поезију Андријане Рич. Указује се потом и на одлике еротичке поезије Малармеа, Бодлера и Верлена, уз упућивање на антологију француске еротске поезије за коју је предговор написао Данило Киш. Разматрајући еротику у поезији светске књижевности, посебну пажњу Петров посвећује шпанском песнику Федерику Гарсији Лорки, чилеанском песнику Паблу Неруди и румунском Ђеу Богзи. У тумачењу Лоркине поезије, Петров се ослања на књигу *Лорка и свей ђеја* аутора Јана Гибсона, која указује на изразите хомоеротичне елементе у Лоркином делу. Поређећи Лоркине стихове у оригиналу са њиховим преводима на српски, руски и енглески језик, Петров наводи примере амбивалентности у љубавном и еротском погледу – неизвесност по питању рода вољеног/вољене у одређеним песмама, а указује се и на посебан однос са пријатељем Салвадором Далијем, којем је једна еротичка песма посвећена. Пабла Неруду Петров описује као песника сензуалне еротике, креатора еротских хипербола којима се ерозна шири тако да обухвата и космички план, уз истицање да постоји и други Неруда – рушилачке, „убилачке еротике“ (нпр. у песми „Тигар“ у којој се љубавник поистовећује са звери), док Ђео Богза доноси крајње „изеротизовану слику света“, са изразито сложеним фалоцентризмом.

Следе поглавља посвећена српској еротској поезији, а први у низу српских песника је Милутин Бојић. Позивајући се на рецепцију и тумачење Бојићевог дела пре Првог светског рата (повољна Скерлићева оцена) и након рата (текстови Исидоре Секулић, Владимира Ђоровића, Владете Кошутића), Петров истиче да је у питању песник за којег еротизам представља извор живота и младости, без устручавања да у одређеним песмама (*Саломе* нпр.) проговори и о еротизму старости који се представља гротескно, карикатурално.

Наредно поглавље бави се поезијом Милоша Црњанског. Одрцање од еротичке жудње, повезивање еротизма и туге, метафизичко преображење еротизма обележиле су поезију овог песника. Кроз разматрање еротизма у романима Црњанског у претходним поглављима и сада у његовој поезији, употпуњује се слика о еросу у стваралаштву једног писца и ближе се објашњава однос између еротике и различитих књижевних жанрова.

Поезији Растка Петровића и Оскара Давича посвећена су следећа два поглавља. Петров чита Растка Петровића као „песника тела“, позивајући се на монографију Бојана Јовића, уз истицање да код Петровића сам чин песништва постаје једна од телесних функција, па се тако повезују стваралачки и еротички принцип. Давичову *Хану* Петров тумачи и као љубавну песму и као критику друштва. Описи „колонијалне Хане“ богати су у поређењима и ослањају се на сефардску усмену поезију, као и на *Песму над ђесмама*, док се у песми *Љубав* издвајају и тумаче друштвени аспекти еротизма.

Последње поглавље књиге бави се савременим српским песницима и песницама. Тумачећи изабране песме Драгана Јовановића Данилова и Милана Комненића с једне, и Радмиле Лазић и Ане Ристовић с друге стране, Петров закључује да песме мушких аутора немају исти побуњенички карактер као женски лирски гласови. Овим тумачењима, Петров указује на карактеристике женске сексуалности и одлике еротизма у поезији савремених српских песникања.

Књига *Ероџика и књижевности* Александра Петрова заузима значајно место у развоју књижевне еротологије. Кроз интерпретацију дела различитих жанрова и епоха изнова се указује на особености еротолошког приступа књижевности, као и на вредност коју овакав приступ има у самом тумачењу књижевног текста. Петровљева монографија се може читати и као историја српске и светске еротологије и еротичке књижевности, и као лексикон незаобилазних теоријских текстова српских и светских еротолога, као својеврстан еротолошки речник, који наводи и објашњава постојеће еротермине (еротема, ерографија), али конструише и низ еротолошких кованица (еролик, ероприча, ерофабула, еротермин, еросижејна линија, ерозона...); она се чита и као филозофско-теоријско разматрање ероса у књижевности и, на крају, као тумачење, интерпретација изабраних књижевних дела, врхова светске и српске еротичке књижевности у распону од краја XIX до XXI века. Свеобухватношћу жанрова, разноврсношћу примера, као и различитим аспектима еротског у делима различитих књижевности и епоха, пружа се сложен поглед на књижевни еротизам. Монографија Александра Петрова у том смислу представља јединствено дело у српској науци о књижевности и постаје темељ за сва будућа еротолошка читања и тумачења књижевних дела.

Мср Ана Д. Козић
Институт за књижевност и уметност
Београд
anakozic92@gmail.com
Примљен: 31. маја 2022. године
Прихваћен за штампу јуна 2022. године

UDC 821.163.41.09"18/20"(049.32)

УЗОРИТОСТ ИНТЕРПРЕТАТИВНИХ ЗАХВАТА

(Горан Максимовић. *Критичка њерсијекџива: књижевнокритички ољегди*.
Вишеград-Андрићград, Андрићев институт, 2021, 564 стр.)

Након вишегодишњих засебних истраживања, отварања нових и преиспитивања ранијих тема, пишући и објављујући различитим поводима (научни скупови, критички прикази, тематски прилози, трибине и сл.), проф. др Горан Максимовић приредио је текстове за своју нову, петнаесту по реду, и одмах се може лако предвидети, за српску културу вишеструко значајну књигу *Критичка њерсијекџива: Књижевнокритички ољегди*.

Изабране су студије, огледи и прикази, настајали у периоду од 2016. до 2020. године, који из три интерпретативне перспективе сагледавају различите књижевне, културне и друштвено-историјске феномене, појаве, затим истраживаче, писце и дела српске књижевности. Избор је обухватио двадесет четири студије, разврстане на шест поглавља.

Једну целину, критичку перспективу, чине огледи који сагледавају доприносе и проблеме везане за издавачко-текстолошка и библиографска питања. То су веома драгоцене истраживања у којима се Максимовић изнова потврђује као велики зналац у приређивачким пословима. Реч је о следећим огледима: *Еџиџија и џамћење* (Десет векова српске књижевности), *Пјесник лирских умојџора* (Васа Живковић),